

Metafora ako zobrazená myšlienka

Metafora, ktorá vychádza, pri zámene dvoch pomenovaní, z porovnávania, stavia na očividnej vonkajšej podobnosti (vzhľadu, tvaru, množstva, veľkosti, vlastnosti, stavu, funkcie) a realizuje minimálne relatívnu hodnotovú konfrontáciu porovnávaných prvkov. Prenášanie významu je teda aj axiologickým aktom. Vedecko-technický novinár pri ňom uprednostňuje taký výsledný produkt tvorivej aktivity, ktorý je názornejší a interpretačne spôsobilejší i pôsobivejší ako pôvodný (ekvivalentný) pojem či technický termín. Náhrada za abstraktné slovo, širší výraz musí byť konkrétnejšia, plastickejšia, živšia, expresívnejšia i mienkotvorná. Ideálnym modelom, ku ktorému autori stvárňujúci odbornú tematiku prirodzene inklinujú, je metafora ako slovná kresba, zobrazujúca myšlienku; teda, výstižnejšie a zrozumiteľnejšie synonymum pôvodiny. Tento viacfunkčný prostriedok, ktorý má vysvetľovať i nepriamo nabádať k činnosti, musí byť zároveň organickou súčasťou celkového posunu problematiky (adaptovania, transponovania, transformovania). Príliš komplikovaná či viacvýznamová prenáška, ktorá má opodstatnenie v básni, je v žurnalistickom texte nenáležitá, pôsobí rozptyľujúco, retardačne, neobjasňuje, ale znejasňuje. Pri voľbe obrazných prostriedkov preto musíme rátať s pripravenosťou publika, s jeho vedomosťami i skúsenosťami, s komunikačnou rovinou, s čitateľskými návykmi, hovorovou praxou i s pravdepodobným asociačným zázemím adresátov.

Cesty, ktorými vznikajú jednotlivé druhy metafor, sú formalizované, opakovateľné, blízke algoritmom. Základy uskutočňovaných operácií, návody na dosahovanie výsledkov za pomoci overených pravidiel, si môže osvojiť, a teda prakticky používať (viac-menej úspešne) každý autor. V zásade ide o štyri postupy: prenášanie vlastností z bytostí živých na neživé, z vecí neživých na neživé, zo živých objektov na neživé a z neživých na živé.

Tretí postup a jeho dva varianty – personifikáciu (zosobňovanie) a animalizáciu (oživovanie), uprednostňujú vedecko-technickí novinári najmä preto, že antropologizuje, resp. biologizuje predmetnú skutočnosť a zintímňuje jej sprostredkovanie. Popri lexikalizovaných metaforách, zväčša termínoch, ktoré vznikli prenáškou a dnes už nevyvolávajú žiadne zvláštne konotácie (pri termíne vodovodný kohútik sa nám už nevybavuje jeho živý náprotivok), stoja v centre autorskej pozornosti najmä stanoviskové metaforické epitetá.

Metonymia a synekdocha

Z ďalších postupov nepriameho pomenúvania, ktoré vyvolávajú predstavy a postoje zástupkou – a vecne sa odchyľujú od bežných významov používaných pojmov – sa žurnalistika tlmočiaci odborné obsahy verejnosti interesuje predovšetkým o metonymiu a synekdochu: lebo vedia postihnúť súvislosť, podmienenosť, ponúknuť svojský zorný uhol, charakterizovať, ozvláštniť, indukovať emócie expresivitou. Pri metonymii premenúvame jednu vec názvom druhej, presúvame význam slova na báze vecného vzťahu. Podobnosť teda nie je jediným znakom obrazného vyjadrenia, často zamieňame mená takých vecí, medzi ktorými nachádzame iný súvis, inú spätosť. Nahrádzať sa dá príčina následkom, tvorca produktom práce, materiál výrobkom, znak označovanou vecou. A každá zo spomínaných zámien môže prebehnúť aj opačne.

Synekdocha zamieňa časť za celok, celok za časť, druh za rod i rod za druh a umožňuje autorom realizovať aj ďalšie obmeny naznačených relácií – obojsmernú zámenu medzi vnútorným a vonkajším, všeobecným a zvláštnym, rádove vyšším a nižším, množinou a typickým detailom, určitým a neurčitým, abstraktnejším a konkrétnejším. Z príbuzných prostriedkov využívajú autori pôsobiaci v tejto oblasti najmä: reverzibilnú hyperbolu, raz zveličujúcu, inokedy smerujúcu k opaku, vždy však usilujúcu o relatívne spresnenie predstáv čitateľa o veci; zjemňujúci dvojité zápor (litotes), opisnejšiu perifrázu i rôzne druhy akumulácie, nahrádzajúce bežnú výpoveď enumeračnou; a často aj iróniu, vyjadrujúcu zľahčujúce či odmietavé stanovisko, prípadne zjemňujúci eufemizmus.

Metaforický pomenovací model využívajú ľudia od nepamäti. Pri tvorbe jednotlivých pojmov i zložených výrazov. Tým sa však jeho pôsobnosť nevyčerpáva. Princíp prenášania významu sa môže

realizovať v podobe lexikálneho synonyma (zamieňajúceho odborný termín nepriamym, názornejším, obrazným vyjadrením), ale aj v úlohe postupu, ako spôsob profilovania nadvetných celkov, odsekov, jadra príspevku, ako celkový prístup k podávaniu. Synekdochickú povahu má nielen zástupný detail pri opise experimentálneho prostredia či vysvetľovaní výsledkov práce bádateľa, ale v konečnom dôsledku aj samotné prezentovanie tematiky, sprístupňujúce celkové čiastkovým (aktuálnym výsekom skutočnosti).